

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ มีแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

2.1 แนวคิดทฤษฎี

- 2.1.1 แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 2.1.2 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
- 2.1.3 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 2.1.4 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2.1.5 แนวคิดและนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ
- 2.1.6 แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน
- 2.1.7 แนวคิดเรื่องผู้นำกับการพัฒนา
- 2.1.8 แนวคิดการเรื่องมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา

2.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎี

2.1.1 แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากงานศึกษาโครงการวิจัยเมืองยั่งยืนของดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง (2545) ได้ศึกษาพัฒนาการของแนวคิดเมืองยั่งยืนในสังคมตะวันตกพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมมีส่วนอย่างยิ่งในการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก จนก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศ จนนำมาซึ่งแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน จนมีการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก (WCED) สืบเนื่องมาจนถึงการประชุม Earth Summit ในปี ค.ศ.1992 จนนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐานที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. ความจำเป็นต้องเปลี่ยนวิถีของเศรษฐกิจ โดยสนใจใช้ทรัพยากรของโลกด้วยความเอาใจใส่มากขึ้น

2. ความจำเป็นต้องผนวกมิติทางระบบนิเวศเข้ากับการศึกษาวัฒนธรรมและเศรษฐกิจเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

หลังการประชุมในครั้งนี้ สมาชิกทุกประเทศต้องกลับไปทำแผนปฏิบัติการเรียกว่า AGENDA 21 คล้ายเป็นแผนแม่บทที่ต้องปฏิบัติการ เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั่วโลก บนหลักการสำคัญ 27 ประการ โดยยกมาเป็นตัวอย่างบางประการ ดังนี้

- มนุษย์ทุกคนพึงมีชีวิตที่เข้มแข็งและสมบูรณ์โดยอยู่ร่วมกับธรรมชาติ
- การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมต้องเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาและต้องไม่ถูก

พิจารณาอย่างแยกส่วน

- พึ่งผลิตและขจัดกระบวนการผลิตและบริโภคที่ก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืน
- ประชาชนควรได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและพึงมีส่วนร่วมใน

กระบวนการตัดสินใจ

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกนำไปผนวกกับการพัฒนาในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมและการท่องเที่ยว ที่ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.1.2 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การประชุม Globe'90 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจัดความการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า หมายถึงการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น มีการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาลักษณะทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศไปควบคู่กัน โดยหลักการสำคัญของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คือการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างพอดี เพื่อให้สามารถทำธุรกิจได้ในระยะยาว(Using Resource Sustainable) จึงจำเป็นต้องลดการบริโภคและของเสียลง(Reducing Over-consumption and Waste) เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการบำบัดและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงการรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม (Maintaining Diversity) เพราะเป็นต้นทุนสำคัญของการท่องเที่ยวในระยะยาว

นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยว (Involving Local Communities) ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการทำงานร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างผู้ประกอบการ ประชากรท้องถิ่น องค์กร และสถาบันที่เกี่ยวข้อง (Consulting Stakeholders and the Public) เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

เพื่อแก้ไขปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ดังนั้นในระดับนโยบายจึงได้ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ และการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงการจัดให้มีการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ (Training Staff) ให้เข้าใจแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืน รวมถึงการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวที่ถูกต้องเกี่ยวกับการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว และการทำวิจัยที่จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวและนักลงทุน (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2540 : 15-16)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่าหมายถึง การท่องเที่ยวที่รวมถึงการจัดการบริการอื่นๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยต้องครอบคลุมเรื่องต่างๆ ดังนี้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548 : 6)

- 1) ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
- 2) ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
- 3) ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน
- 4) ต้องชี้้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวต่างๆ

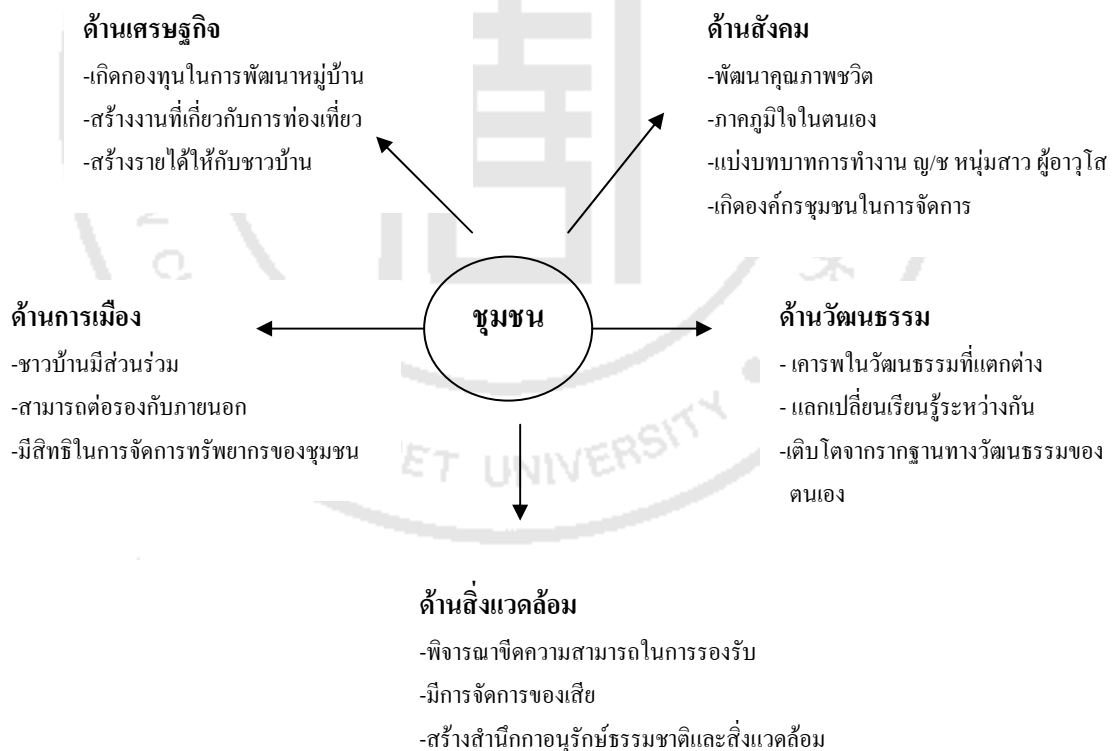
บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา(2548 : 7) ได้สรุปว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกลุ่มนักท่องเที่ยวว่าใหญ่หรือเล็ก แต่ต้องมีการจัดการที่ดีเพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรให้มีความคงคูดอย่างไม่เสื่อมคลาย รวมถึงได้จัดทำเกณฑ์ประเมินศักยภาพทรัพยากรท่องเที่ยวเพื่อจัดลำดับความเสื่อมโทรม ได้แก่ ด้านขีดความสามารถรองรับทรัพยากรท่องเที่ยว ด้านการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรท่องเที่ยว ด้านผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง และด้านการบริหารจัดการของทรัพยากรท่องเที่ยว

จากแนวคิดในข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวจะดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ต้องมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวสม่ำเสมอ แต่ทรัพยากรท่องเที่ยวยังคงรักษาไว้ได้ และการดำเนินกิจการบริการท่องเที่ยวต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น และมีการกระจายรายได้สู่ชุมชน โดยที่ทรัพยากร สังคม วัฒนธรรม จะต้องได้รับการดูแลเพื่อให้ได้ผลกระทบน้อยที่สุด รวมถึงการอนุรักษ์และพัฒนาเพิ่มขึ้นควบคู่กันไป เพราะเป็นต้นทุนสำคัญของการท่องเที่ยวในการทำธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้ตลอดไปถึงอนาคต

2.1.3 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีพัฒนาการมาจากการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยมีชุมชนเป็นฐาน Community Based Sustainable Tourism-CBST) จึงเป็นที่มาของการเรียกการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” (Community Based Tourism-CBT) ทั้งนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม โดยมีชุมชนหรือประชาชนในท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการจัดการ ดูแลและให้การเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามสภาพของท้องถิ่น โดยจะใช้การท่องเที่ยวแบบใดแบบหนึ่ง เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน เป็นต้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ดังรูป CBT กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ดังนี้

ที่มา : พงณา สวนศรี 2546 คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิต และธรรมชาติจัดพิมพ์ หน้า 21

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เข้ามารับผิดชอบในการทำงานที่ชัดเจน เพื่อประสานติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก บริหารจัดการทรัพยากรส่วนรวมและเกิดการตรวจสอบจากชุมชนได้ และสิ่งสำคัญยิ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ การที่ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ และร่วมคิด ร่วมทำตั้งแต่เริ่มต้น ร่วมตัดสินใจในการกำหนดทิศทาง การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน และต้องไม่สร้างเงื่อนไขหรือกติกาที่จำกัดการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้าน ตลอดจนกระจายประโยชน์จากการท่องเที่ยวให้แก่สมาชิกชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีระบบการทำงานที่โปร่งใสตรวจสอบได้ มีการออกกฎระเบียบหรือแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในแหล่งท่องเที่ยว และต้องมีกลไกการติดตามผลกระทบด้านต่างๆ โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมารับผิดชอบ เฝ้าระวัง และแก้ไขผลกระทบอย่างทันที่(พจนานุกรม, 2546 : 12-21)

2.1.4 แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

The Ecotourism Society (1991) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่มีบทบาทโดยตรงเกี่ยวกับการศึกษาวางแผน และเผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในความหมายที่หมายถึง การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ และมีความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน ซึ่งจะนำมาซึ่งความต้องการในการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นอันเป็นรายได้ของชุมชน (อ้างใน ดร.ชนันท์ เอ็มพันธ์และคณะ.2547)

สำหรับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย(2540) ทำการศึกษาการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ และได้ขอให้ราชบัณฑิตยสถานกำหนดความหมายของการท่องเที่ยว พร้อมทั้งสรุปสาระสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าหมายถึง “การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติ มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน” (กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544 : 2)

ดังนั้น เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดำเนินไปได้ตามนิยามหรือความหมายที่กำหนด การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ (Key Elements) 4 ด้าน ได้แก่ (กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544 : 2-3)

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับธรรมชาติเป็นหลัก (Nature-based Tourism) มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Unique)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (no or low impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable Managed Tourism)

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of local community or People participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (local benefit) คือมีการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ในทุกระดับตั้งแต่ระดับรากหญ้า (grass root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation-based Tourism) หรือทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญโดยย่อของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นดังนี้

ภาพที่ 2-1 แผนภูมิองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ที่มา : แผนปฏิบัติการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ หน้า 3

ทั้งนี้ องค์ประกอบทั้ง 4 ด้านนี้ อาจมีความสมบูรณ์แตกต่างกัน หากแต่ขาดหรือปราศจากด้านใดด้านหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลง และอาจต้องปรับเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นไป ที่สำคัญคือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยปริมาณหรือกำหนดว่าต้องเป็นการท่องเที่ยวขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก เพราะนักท่องเที่ยวไม่ว่าจะกลุ่มเล็กๆ หรือกลุ่มใหญ่ ก็สามารถทำหลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน หากแต่ขึ้นอยู่กับรูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ รวมถึงการจัดการที่ดี มีการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวและให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยว และตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ทุกระดับ

ตาราง 2-1 การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	การท่องเที่ยวโดยชุมชน
1. วัตถุประสงค์การท่องเที่ยว รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติ เอกอัครราชทูตและวัฒนธรรมท้องถิ่น	รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม และตอบสนองความต้องการของชุมชน
2. ความเป็นเจ้าของ ไม่ได้กำหนดว่าใครเป็นเจ้าของ	ชุมชนเป็นเจ้าของ
3. การจัดการท่องเที่ยว ไม่ได้กำหนดว่าใครเป็นผู้จัดการ	ชุมชนเป็นผู้จัดการ
4. การเชื่อมโยงของการท่องเที่ยว เน้นนักท่องเที่ยวกับสิ่งแวดล้อม	เน้นนักพัฒนาแบบองค์รวม

ที่มา : พจนานุกรม 2546 คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิต และธรรมชาติจัดพิมพ์ หน้า 17

2.1.5 แนวคิดและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ

ประเทศไทยจัดให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหลักที่ทำรายได้เข้าประเทศ และเป็นส่วนที่กระตุ้นการเติบโตของเศรษฐกิจไทยควบคู่กับการส่งเสริมการส่งออก โดยเฉพาะในช่วงหลังปี 2540 ที่ไทยประสบวิกฤติเศรษฐกิจ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เศรษฐกิจไทยฟื้นคืนได้เร็วขึ้น แต่ทั้งนี้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น ต้องอยู่ในแนวคิดเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนตามทิศทางการพัฒนาของกระแสโลก จึงได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้จัดทำข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายด้านการท่องเที่ยวโดยรวมของไทย จนได้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทั้งระบบ คือ การท่องเที่ยวนั้นต้องสามารถตอบสนองกระแสความต้องการด้านการอนุรักษ์ กระแสความต้องการของตลาด และกระแสของการพัฒนาคน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ตลอดจนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสืบไป (กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544 หน้า 5-32)

ต่อมาได้มีมติคณะรัฐมนตรี ให้กำหนดเป็นแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2544 มีระยะเวลาในการปฏิบัติงาน 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 – 2549 (กองอนุรักษ์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544 : คำนำ) ทั้งนี้ นโยบายหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้กำหนดให้นำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่างๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ ตลอดจนกำหนดกลยุทธ์ส่งเสริมการตลาดภายในประเทศ ให้มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรในท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้ การวางแผนพัฒนา หรือการให้ประชาชน มีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกๆ ระดับ รวมถึงสนับสนุนการศึกษาวิจัย และประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหา และการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน โดยกำหนดให้มีการใช้กฎหมาย ในการควบคุมดูแลและรักษา สภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ตักเตือน และการสร้างวินัย การท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

ต่อมาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีการขยายตัวใหญ่อย่างรวดเร็ว และสืบเนื่องจาก การปรับระบบราชการ ในพ.ศ. 2545 รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยว และต้องการปรับโครงสร้าง เพื่อความสะดวกในการพัฒนาการท่องเที่ยว จึงได้จัดตั้งกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ขึ้น โดยแบ่งเป็นสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (สพท.) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.) และสำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ

มงคล วัตตะโร(2547) ได้อธิบายถึงเป้าหมายของ ททท. ว่าได้จัดทำแผนตลาดระยะยาว ตั้งแต่ ปี 2548-2551 โดยมีวิสัยทัศน์อยู่ที่การพัฒนาและส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยให้ก้าวสู่มาตรฐานที่มีคุณภาพและเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ที่สามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก อันจะนำไปสู่ การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของเอเชีย หรือ Tourism Capital of Asia โดยมุ่งเน้นการดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าประเทศ เพื่อมุ่งหวังเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศ เพื่อใช้เป็นปัจจัยกระตุ้นเศรษฐกิจโดยรวมให้เติบโตตามเป้าหมายของรัฐบาล แต่ก็ยังคงตระหนักเสมอว่า การมีส่วนร่วมในทรัพย์สินและทรัพยากรทางด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทยนั้นเป็นของชาวไทยทุกคน ที่มีสิทธิและเสรีภาพทางการท่องเที่ยว ในฐานะเจ้าของประเทศเท่าเทียมกัน จึงได้จัดส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนไทยมีกระแสความนิยมเดินทางท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ นับตั้งแต่การรณรงค์ ภายใต้โครงการไทยเที่ยวไทย ในปี 2544 โครงการเที่ยวทั่วไทยไปได้ทุกเดือน ปี 2545 และโครงการ Unseen Thailand ปี 2546 – 2547 ซึ่งส่งผลให้คนไทยหันมาท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มขึ้นในปี 2546 ถึง 69.36 ล้านคน/ครั้ง เพิ่มขึ้น 12.20 % ทำให้เกิดรายได้ 289,987 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 23.22 % ซึ่งอัตราเพิ่มดังกล่าวน่าจะมีอย่างต่อเนื่องมาถึง ปี 2547 อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจภายในประเทศที่ฟื้นตัวขึ้น และการทำการส่งเสริมการตลาดของ ททท.

ภายใต้โครงการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายนักท่องเที่ยวในประเทศในปี 2548 อยู่ที่ 76.25 ล้านคน/ครั้ง โดยมีอัตราเพิ่มขึ้น 4.19 % จากปี 2547 และคาดว่าจะสร้างรายได้หมุนเวียน 347,300 ล้านบาท

สำหรับสถานการณ์การเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศของคนไทยในปี 2548 นั้น คนไทยเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศเป็นจำนวนทั้งสิ้น 79.5 ล้านคน-ครั้ง ก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนภายในประเทศคิดเป็นมูลค่ากว่า 334,716 ล้านบาท ส่วนใหญ่เป็นการเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่กรุงเทพฯ รongลงมาได้แก่ภาคกลางภาคตะวันออกเฉียงเหนือภาคตะวันออก ภาคเหนือและภาคใต้ ตามลำดับ (สันติชัย เอื้อจงประสิทธิ์ : 2550 หน้า 23)

สำหรับเป้าหมายตลาดในประเทศไทยปี 2550 กำหนดเป้าหมายจำนวนนักท่องเที่ยวไทยไว้ที่ 82 ล้านคน-ครั้ง สร้างรายได้หมุนเวียนภายในประเทศเป็นมูลค่า 377,800 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 8 ภายใต้กลยุทธ์การสร้างกระแสให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดและระหว่างภูมิภาค (สันติชัย เอื้อจงประสิทธิ์ : 2550 หน้า 26) โดยมีกลยุทธ์การดำเนินงานเพื่อส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเพิ่มพูนความถี่ในการเดินทางท่องเที่ยว การขยายฐานตลาดลูกค้า เช่น ดำเนินการตลาดเชิงรุกในกลุ่มเยาวชนและกลุ่มครอบครัว การกระจายนักท่องเที่ยวสู่แหล่งท่องเที่ยวใหม่ ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มความสนใจพิเศษ เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร Home stay แหล่งท่องเที่ยวตามโครงการพระราชดำริ เป็นต้น

รวมถึงการเพิ่มวันพักและค่าใช้จ่ายเฉลี่ย โดยการนำเสนอสินค้าทางการท่องเที่ยวที่ดึงดูดให้พักค้างคืนมากขึ้น และส่งเสริมกิจกรรมและการบริการที่มีมูลค่าเพิ่มสูง เช่น Wellness & Spa Golf Shopping รวมถึงการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวไปยังหมู่บ้าน OTOP ที่รัฐส่งเสริมให้เพิ่มขึ้นในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจไทยในปี 2540 เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจในระดับชุมชนให้สามารถอยู่ได้บนฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน จึงเชื่อมโยงได้เป็นอย่างดีกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับท้องถิ่น ที่มีผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP เป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยวและสินค้าที่ระลึกในแหล่งท่องเที่ยวไปพร้อมกัน

จึงกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีความพยายามอย่างมากในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งในและนอกประเทศ โดยเฉพาะการส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศนั้น มีเป้าหมายเพื่อใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและความยากจนในระดัท้องถิ่น ภายใต้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยเชื่อมโยงไปกับแผนการพัฒนาทุกระดับ ให้การสนับสนุนงบประมาณ วางแผน และ

จัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้สื่อทุกประเภทเพื่อสร้างกระแสการท่องเที่ยวให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยไปพร้อมๆ กับการส่งเสริมให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น

ทั้งนี้ กลไกที่รัฐใช้ในการส่งเสริมการจัดการแหล่งท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น ดำเนินการโดยผ่านกลไกการปกครองท้องถิ่นที่สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ตามพรบ. อบต. มาตรา16(8) และ มาตรา 68(12) ได้กำหนดไว้ว่า “อบต. สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวและจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้” ทำให้อบต. มีแนวทางในการดำเนินงานมี ดังนี้

1. จัดทำแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งต้องมีโครงการ/กิจกรรมรองรับการนำแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวสู่การปฏิบัติ ดำเนินการได้ 2 ทางคือ

1.1 ดำเนินการ โดยใช้งบประมาณจาก อบต.

1.2 ดำเนินการ โดยใช้งบประมาณจากหน่วยงานอื่น

2. จัดตั้งองค์กรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีดังนี้ (เมธี ปิยกุล. 2547 : ออนไลน์)

1. การสำรวจ ค้นหาสถานที่และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว

2. ร่วมกันวางแผนพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว สร้างจิตสำนึกร่วมกัน จัดทำแผนพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. จัดให้มีการดูแลรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว วางระบบในการดูแลรักษาความปลอดภัย

4. การบริการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตรวจสอบบริการสาธารณะที่มีอยู่ว่าต้องสร้างใหม่ ปรับปรุงหรือเพิ่มบริการสาธารณะใหม่ ๆ ในชุมชน ทั้งเรื่องไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ระบบการจัดเก็บหรือกำจัดขยะระบบบำบัดน้ำเสีย การจัดเก็บผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ

5. การจัดทำโฆษณาประชาสัมพันธ์ และการตลาดการท่องเที่ยว โดยเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวแก่สาธารณชนผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ จดหมาย แผ่นพับ หอกระจายข่าว อินเทอร์เน็ตตำบล

โดยแนวทางสำคัญการจัดการท่องเที่ยวโดยองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ต้องอยู่ภายใต้แนวคิดเรื่องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยผนวกการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและคุณภาพชีวิต กับการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรของชุมชนเข้าด้วยกัน โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

ร่วมกันในทุกขั้นตอน ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2.1.6 แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนาชุมชน” ว่าหมายถึง กระบวนการสร้างความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนด้วยการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงโดยความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน และปีต่อมาได้มีการปรับปรุงความหมายโดยเพิ่มเรื่อง กระบวนการร่วมมือระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปด้วย (สนธยา พลศรี. 2545:48) ทั้งนี้ สนธยา พลศรี (2545:44) ได้สรุปแนวคิดสำคัญของการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน คือ คนจึงเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จึงจำเป็นต้องพัฒนาคนให้มีความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชน
2. การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การพัฒนาชุมชนต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาชุมชน
3. การช่วยเหลือตัวเองของชุมชน คือ การเชื่อในเรื่องศักยภาพและพลังของประชาชน จึงต้องเสริมสร้างความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาชุมชนตนเองได้
4. การใช้ทรัพยากรในชุมชน คือ การพัฒนานั้นต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนโดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอก
5. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน คือ จากปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ที่เชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานอื่นเป็นเพียงสนับสนุนและส่งเสริมเท่านั้น
6. ชีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล คือ การพัฒนาชุมชน ต้องมุ่งเน้นให้ดำเนินการ โดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก ยกเว้นชุมชนใดมีข้อจำกัดเรื่องคนและทรัพยากรมาก รัฐจึงจะเข้าไปให้การสนับสนุนตามสภาพของชุมชน
7. ความร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน คือ การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จ ก็ด้วยการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน

8. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ คือการพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายด้าน

9. ความสมดุลในการพัฒนา คือการพัฒนาในหลายด้านพร้อมกัน ทั้งด้านพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ระหว่างกายกับจิตใจ เพื่อให้เกิดความสมดุล

10. การศึกษาภาคชีวิต กล่าวคือ การพัฒนาชุมชนเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อย่างเป็นกระบวนการ

จึงพอสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้น ให้ความสำคัญกับผู้เกี่ยวข้องในชุมชน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของคนในชุมชน และทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก โดยมีความมุ่งหมายเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาและทำให้คนในชุมชนมีความสุข โดยกระบวนการพัฒนานั้นต้องเริ่มจากความต้องการของคนในพื้นที่ และการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มคิด เริ่มวางแผน ดำเนินการ ประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดจากกระบวนการพัฒนานั้น รวมถึงเกิดกระบวนการเรียนรู้จากกระบวนการพัฒนาชุมชนของตนอย่างต่อเนื่องด้วย

2.1.7 แนวคิดเรื่องผู้นำกับการพัฒนา

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2544 : 34-35) ได้แบ่งลักษณะของผู้นำออกเป็นประเภทต่างๆ ตามช่วงเวลาในแต่ละยุคสมัย คือ ในอดีตความเป็นผู้นำสืบทอดกันทางสายเลือด มีสิทธิอำนาจเด็ดขาด การตัดสินใจเป็นแบบรวมศูนย์ การบริหารงานเป็นแบบ “commom & control” เน้นเรื่องความจงรักภักดี สอนให้เชื่อผู้นำ ผู้นำแบบนี้จะเป็นผู้นำของกลุ่มผลประโยชน์มากกว่าเป็นตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา(2547:257) ได้ให้ความหมายของ “ผู้นำชุมชน” ว่าหมายถึง ผู้ที่มีภาวะการนำ สามารถประสานให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ผลสำเร็จที่ดี จึงมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในหลายๆ ด้าน ที่ทำให้ผู้อื่นเกรงใจปฏิบัติตาม ให้ความนับถือ เชื่อใจ และช่วยเหลือในการทำงานด้านต่างๆ ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติพบว่ามีผู้นำในบทบาทที่แตกต่างกัน เช่น เป็นผู้สร้างความเข้มแข็ง คือเป็นผู้ประสานการพูดคุย ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็นและให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน มีการแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้และทรัพยากร เพื่อร่วมกันพัฒนาชีวิตในชุมชนให้ดีขึ้น และทำตนไม่เหนียวไปกว่าชาวบ้าน เสียสละไม่เอาเปรียบ และผู้นำที่มีส่วนในทางลบต่อการมีส่วนร่วม คือ มักใช้อิทธิพลและการสั่งการโดยไม่ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม โดยผู้นำจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนามากกว่าชาวบ้าน ดังนั้นยิ่งผู้นำเข้มแข็งแรงแรงมากเท่าใด ชาวบ้านก็ยิ่งอ่อนแอมากขึ้น ทั้งนี้ ผู้นำมักถูกกำหนดให้เป็นผู้เสียสละ ถูกกำหนดให้เป็นบุคคลสาธารณะที่จะต้องทำงานเชื่อมโยงทั้ง

ภายในกับภายนอก ทำให้มีปัญหาเรื่องเวลา ก็มักถูกตำหนิจากชุมชนว่าไม่มีเวลามากพอในการพัฒนาชุมชน

จึงพอสรุปได้ว่า ผู้นำการพัฒนาที่ดี และสามารถพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสุขได้อย่างถาวรนั้น จะต้องเป็นผู้นำแบบใหม่ ที่ไม่ใช่ผู้นำที่ใช้อำนาจหรือหาผลประโยชน์เพื่อตนและพวกพ้อง แต่ต้องเป็นผู้นำที่สามารถประสานทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เพื่อพูดคุยหาแนวทาง วางแผน ดำเนินการ ประเมินผลและรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินการต่างๆ ร่วมกันอย่างเท่าเทียม

2.1.8 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา

อรรถ ก๊กผล(อ้างใน พัชรี สิโรตส. 2546 : 2-3) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่าหมายถึง

“กระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับ โครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและรับรู้-เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อทุกฝ่าย”

พร้อมทั้งสรุปว่าองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง มีการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย และ เป้าหมายของการมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงการจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นตามตามกฎหมายหรือทำให้ไม่มีความขัดแย้ง แต่เป็นการมีส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา(2547 : 1-2) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาว่าหมายถึง การเข้าไปมีส่วนแบ่งในอำนาจการตัดสินใจในการกำหนดสิ่งที่ชุมชนหรือสังคมนั้นต้องการ ด้วยการร่วมกันค้นหาคำตอบเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ แล้วจึงกำหนดแนวทางเลือกที่จะทำได้สิ่งที่ต้องการ และร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และรับผลประโยชน์จากสิ่งที่เกิดขึ้นร่วมกัน

อีกทั้งกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าหมายถึง การให้บุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการและการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยว โดยตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและมีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว เพราะมีการนำเอา

ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิต มาเป็นปัจจัยหรือต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนไปถึงลูกหลานในอนาคต

อรรถ ก๊กผล (อ้างใน พัชร สีโรรส. 2546 : 2-5 ถึง 2-7) ได้อธิบายถึงหัวใจของการบริหารการมีส่วนร่วม และเทคนิคการมีส่วนร่วมว่าต้องเริ่มต้นตั้งแต่แรกเริ่ม กระบวนการมีส่วนร่วมต้องประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้ได้รับผลกระทบทุกฝ่ายทั้งทางตรงและทางอ้อม ต้องเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องเข้าร่วม และเอื้ออำนาจให้กลุ่มต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมได้ด้วยการกำหนดเวลารับฟังที่เหมาะสม รวมถึงการเลือกกระบวนการหรือเทคนิคการสร้างการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในปัจจุบัน การจัดการท่องเที่ยวจึงได้เปลี่ยนแนวทางการจัดการที่มุ่งสนับสนุนให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมากขึ้น ดังจะพบว่ามีงานศึกษาวิจัยเพื่อศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวและประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยชุมชน ผ่านมิติของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวทางเกษตร และการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นในพื้นที่ต่างๆ มีเป็นจำนวนมาก โดยจะขอยกงานศึกษาที่เกี่ยวข้องบางส่วน ประกอบแนวทางการศึกษาในครั้งนี้

รัชชัย บุญโชติ(2538) คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหิดล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนชนบท: กรณีศึกษาสามเหลี่ยมทองคำ ในบ้านสบรวกซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวไทยเชื้อชาติไทยใหญ่ พบว่า การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชนบท เพราะที่บ้านสบรวกนี้ ได้ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐโดยตรง แต่เน้นที่การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นเป็นปัจจัยหลักในการผลักดันการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จ โดยบ้านสบรวกได้ใช้กลยุทธ์ 2 ประการ ในการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ การฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิม(revitalization) และการยอมรับ(adoption) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผลจากการพัฒนาโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือทำให้พบว่า การท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การถือครองที่ดิน และการใช้ที่ดิน คือชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพมาทำการท่องเที่ยวมากขึ้น มีรายได้ต่อครัวเรือนสูงขึ้น และราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้น ซึ่งกระตุ้นให้เกิดความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม แต่ในระยะยาวอาจเกิดผลกระทบทางลบได้ถ้าปราศจากการควบคุมหรือดูแลสถานะทางน้ำ ทักษะอุปโภคและการรุกร้าพื้นที่ป่าโดยชาวบ้าน ซึ่งจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาวได้

ยศ สันตสมบัติและคณะผู้วิจัย(2544) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร ที่ศึกษาถึงระบบ และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร และการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อ การปรับตัวทางวัฒนธรรม และศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว รวมถึงจะเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างไร ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว 7 แห่ง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยใช้กระบวนการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR (Participatory Action Research) เป็นระยะเวลาการวิจัย 2 ปี ผลการศึกษาพบว่า

1. บริบทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตภาคเหนือตอนบนเชื่อมโยงกับปัญหา ความด้อยพัฒนาและความเป็นคนชายขอบของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ถูกทำให้เป็น “ผู้ถูกท่องเที่ยว” ถูกเอารัดเอาเปรียบด้านค่าตอบแทนจากบริษัทท่องเที่ยว และถูกกำหนดจากภายนอกกว่าเป็นชนชั้นที่ ด้อยกว่า ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ขาดความมั่นใจในตนเอง จนไม่กล้าต่อรองกับภายนอกที่เข้ามา ทำลายสภาพแวดล้อม และละเมิดประเพณีและศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรมของตนได้

2. ผลการศึกษาในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากร พบว่า ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมักมีทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม สภาพป่าสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวเลือกมาชม ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่อง ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร ที่อยู่บนความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ มาตั้งแต่อดีต และต่างมีสำนึกร่วมกันเรื่องการใช้และได้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน แต่ประโยชน์จากการ ท่องเที่ยวที่ผ่านมากลับตกอยู่กับบริษัทนำเที่ยวเป็นจำนวนมาก และผลกระทบจากการท่องเที่ยว คือ การเข้ามาของนักท่องเที่ยวกับการรองรับของทรัพยากรที่ไม่สมดุลกันในระยะยาว ชุมชนจะต้องคิด และวางแผนในการรองรับมากขึ้น รวมไปถึงการร่วมมือกันเป็นเครือข่ายในวงกว้างมากขึ้นเพื่อทำ การรักษาสภาพแวดล้อมในระดับที่กว้างกว่าชุมชน หมู่บ้านของตน และการรองรับสิทธิของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรตามกฎหมายที่ต้องเร่งผลักดันเป็นจริงมากขึ้น เหล่านี้จะช่วยให้ชาวบ้านได้ ประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรและการท่องเที่ยวได้มากขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยว อย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนได้

3. ในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับศักดิ์ศรีและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม พบว่า การเข้ามาของนักท่องเที่ยวซึ่งเข้ามาพร้อมกับความทันสมัยนั้น ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง หรือทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งเป็นต้นทุนการท่องเที่ยวอีกประการหนึ่ง ดังจะพบว่า แบบแผนจารีตและประเพณีที่ชุมชนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้สร้างและแสดงตามวาระ และโอกาสสำคัญๆ นั้น ได้ถูกนำมาแสดงให้นักท่องเที่ยวชม(Tourist Display) อย่างพร่ำเพรื่อจน ขาดเนื้อหาสาระเดิม และไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงได้เปิดเวที

การพูดคุยกับชาวบ้านและชุมชนเพื่อค้นหา “ตัวตน” และการสร้างความหมายให้กับวิถีชีวิตผ่านการตีความขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม เพื่อให้เห็นความสำคัญของตนเองและเป็นผู้กำหนดว่าพวกเขาต้องการ “นำเสนอ” ตนเองว่าเป็นใครต่อนักท่องเที่ยว และสามารถพลิกบทบาทมาเป็นผู้กำหนดตนเองมากขึ้น เพื่อสร้างความเท่าเทียมกับภายนอกได้

4. ศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว เป็นการสร้างกระบวนการในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชาวบ้านมีบทบาทสำคัญ คือ เริ่มจากการคัดเลือกตัวแทนจากชาวบ้านเพื่อทำหน้าที่ในการวางแผนและจัดการท่องเที่ยว รวมถึงประสานงานกับส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จัดทำแผนงานและโปรแกรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เตรียมแผนการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว เตรียมความพร้อมด้านการให้บริการ และมีหน้าที่ประหลาดหรือเพื่อติดตามการทำงานและแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้คือ ศักยภาพของชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ

5. การท่องเที่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยพิจารณาจากตัวชี้วัดในเรื่องความสมบูรณ์ของธรรมชาติแวดล้อม การกระจายรายได้ และโครงการพัฒนาชุมชนที่มีการนำรายได้จากการท่องเที่ยวมาใช้พัฒนาชุมชนของตนเอง ท้ายสุดคือเกิดกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดไปยังผู้นำรุ่นใหม่

6. ปัญหา ข้อจำกัด ที่พบจากการวิจัย คือ ข้อจำกัดในระดับพื้นที่ คือการขาดความเชื่อมั่นของชาวบ้าน ความขัดแย้งภายในของชุมชน ความด้อยประสิทธิภาพของผู้นำและองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการ รวมถึงการขาดเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน และปัญหาการประสานงานจากรัฐที่ขาดนโยบายส่งเสริมอย่างชัดเจน และการประสานงานกับผู้ประกอบการภาคเอกชน โดยเอกชนมองว่าการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชาวบ้านเป็นการแข่งขันกับภาคเอกชน จึงจัดเวทีเพื่อพูดคุยร่วมกันหลายฝ่าย ทั้งนี้ หน่วยงานภาครัฐต้องดำเนินการประสานและสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกันในทุกฝ่าย

สินธุ์ สโรบลและคณะวิจัย(2546) ได้ทำศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนสร้างและพัฒนาฐานข้อมูล รวมทั้งสรุปประสบการณ์ในกระบวนการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือทั้งหมด 32 โครงการ ผ่านกระบวนการวิจัยโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และรวบรวมไว้ในหนังสือ การท่องเที่ยวโดย ชุมชน :แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค โดยใช้ประเด็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นแนวทางการศึกษา และเพื่อใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือในการยกระดับการท่องเที่ยวที่ดำเนินการ โดยชุมชน บนฐานคิดที่ว่าทำ

อย่างไรให้การท่องเที่ยวสร้างความยั่งยืนให้ฐานทรัพยากรและการมีส่วนร่วมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

เนื้อหาสำคัญของการวิจัยนี้ สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวในเบื้องต้นได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้ชุมชนที่ถูกท่องเที่ยวจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อตั้งรับการท่องเที่ยวไปในลักษณะแตกต่างกัน และบางพื้นที่ได้ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนตนเองมากขึ้น

ภาพรวมของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือพบว่า(น.225-235) ลักษณะเด่นของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ คือ การเป็นดินแดนที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากมาย และมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เก่าแก่ และมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่หลากหลายเป็นจุดดึงดูดการท่องเที่ยว

ผลสรุปเรื่องประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือมีประเด็นที่สำคัญดังนี้

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีแหล่งทรัพยากร และเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นรวมถึงมีแหล่งวัฒนธรรมที่หลากหลายนั้น ต้องให้ความสำคัญกับแนวคิดการผสมผสานในเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ อัตลักษณ์และวัฒนธรรมที่หลากหลาย เข้าด้วยกันและเพื่ออธิบายให้คนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจวิถีชีวิตของตนได้ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการจัดการอย่างยั่งยืน ต้องอยู่บนฐานของความรับผิดชอบและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ด้วยหลักการที่ว่าทุกฝ่ายควรได้รับประโยชน์โดยตรงจากการจัดการท่องเที่ยวนั้นด้วย ถึงจะเกิดความยั่งยืนในการจัดการระยะยาว
3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการและกิจกรรม คือ การสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมระบบนิเวศ เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความประทับใจและความตระหนักแก่ทั้งนักท่องเที่ยว คนในท้องถิ่น และผู้ประกอบการ
4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนตลอดกระบวนการ จนถึงการใช้ผลตอบแทนในขั้นสุดท้าย รวมถึงการกระจายรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิต เพื่อให้สามารถกลับมาดูแลรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวได้
5. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติของการพัฒนาองค์กรชุมชน คือ การใช้การท่องเที่ยวเป็นทางเลือกหรือเป็นกลไกหนึ่งในการพัฒนาชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการดูแลรักษาทรัพยากร เศรษฐกิจและวัฒนธรรม และก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

มณีวรรณ ผิวนิม(2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พัฒนาการและผลกระทบของการท่องเที่ยว ภูมิศึกษาชุมชนตลาดน้ำ โดยศึกษาตลาดน้ำสองแห่งคือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก และตลาดน้ำ ดลิ่งชัน ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ตลาดน้ำเปลี่ยนแปลงรูปแบบการ จัดการทรัพยากรท้องถิ่น ไปจากเดิม และทำให้ตลาดน้ำสามารถคงอยู่ต่อไปในสังคมไทยได้ เพราะ ตลาดน้ำกลายเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งสองชุมชนใน ด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาน้ำเสีย มลพิษทางอากาศ และเสียง การทำลายทัศนียภาพของชุมชนใน ตลาดน้ำ ทัศนคติและพฤติกรรมของคนในชุมชนต่อนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไป มีการเอาเปรียบ และหลอกลวงนักท่องเที่ยวมากขึ้น แต่ผลกระทบด้านบวกที่เกิดขึ้นคือ การท่องเที่ยวช่วยสร้างงาน ให้คนในชุมชนได้พัฒนาคุณภาพชีวิต เนื่องจากมีการปรับปรุงพื้นที่ ปรับปรุงการคมนาคมและ สาธารณูปโภคให้ได้มาตรฐาน และยังช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนสนใจ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น และช่วยสร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาหลักที่ควรได้รับการแก้ไขในการจัดการการท่องเที่ยวตลาด น้ำได้แก่

1. ปัญหาในการบริหารและการจัดการ เนื่องจากต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจาก หลายฝ่าย ในการรักษาและดำรงสภาพของตลาดน้ำตามที่นักท่องเที่ยวต้องเห็นไว้ให้อยู่ต่อไป
2. ปัญหาเกี่ยวกับภาพลักษณ์และรูปแบบของตลาดน้ำ เนื่องจากวิถีชีวิตและ สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไปทำให้ตลาดน้ำหมดยุคเก่าต่อชุมชน ดังนั้น ตลาดน้ำในปัจจุบันจึงถูก จัดตั้งขึ้นเพื่อการท่องเที่ยว ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตเหมือนในอดีตอีกต่อไป
3. ปัญหาการหลอกลวงนักท่องเที่ยว คือ การขายสินค้าเกินราคา สินค้าไม่มี คุณภาพ
4. ปัญหาการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างไม่เป็นธรรม
5. ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความสะอาด ของสถานที่ ห้องน้ำสกปรกไม่เพียงพอ ข้อมูลแผ่นพับเป็นภาษาต่างๆ ไม่เพียงพอ

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบ ตลาดน้ำ และข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติแก่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

1. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะทุกคนในชุมชนมีส่วนในการสร้าง วัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวสนใจขึ้นมา และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวจะช่วย แก้ปัญหาการผูกขาดทางธุรกิจจากผู้ประกอบการนอกชุมชน ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงควรมีส่วนร่วมใน การวางแผนและจัดการท่องเที่ยวทุกขั้นตอนตั้งแต่กำหนดทิศทาง รูปแบบ และกิจกรรมในตลาดน้ำ

2. ส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน คือ รัฐบาลควรสร้างความเข้าใจกับคนท้องถิ่นให้ชัดเจนเรื่องของปรัชญาที่แท้จริงของการท่องเที่ยว ว่าเป็นการมุ่งประโยชน์ระยะยาวด้านการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ คนท้องถิ่นมีงานทำที่ต่อเนื่องกับการท่องเที่ยว มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ แบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม โปร่งใส ไม่ผูกขาดโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

3. รูปแบบการท่องเที่ยวแบบตลาดน้ำที่เหมาะสม คือ ส่งเสริมรูปแบบที่หลากหลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น เน้นระดมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาใช้ในการสร้างกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวมากกว่าการขายสินค้าอย่างเดียว

4. การควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับขนาดและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เพราะนักท่องเที่ยวที่มีมากเกินไปนั้น มีส่วนในการทำลายบรรยากาศความเป็นธรรมชาติของตลาดน้ำ เพราะจะทำให้เห็นแต่นักท่องเที่ยว ไม่เห็นธรรมชาติที่สวยงาม รวมถึงทำลายความสงบที่นักท่องเที่ยวประทับใจ ดังนั้น วิธีการควบคุมธรรมชาติวิธีการหนึ่งคือ การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อเนื่องหลายรูปแบบ เพื่อกระจายจำนวนนักท่องเที่ยวออกไปยังจุดต่างๆ ในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียง ไม่ให้มารวมตัวในจุดเดียว ไม่เช่นนั้นก็จะมีความนิยมนักท่องเที่ยวระยะยาวได้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติแก่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย(Stakeholders) ในส่วนต่างๆ ดังนี้

ชุมชน

- การจัดการตลาดน้ำที่ยั่งยืน ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นเพื่อการวางแผน และดำเนินการ รวมถึงการกระจายรายได้และผลประโยชน์ออกสู่ชุมชนให้มากที่สุด

- การบริหารงานตลาดน้ำของชุมชน ต้องมีความโปร่งใส มีกฎเกณฑ์ ระเบียบที่เป็นที่ยอมรับ ตรวจสอบได้ มีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารเป็นระยะๆ เพื่อไม่ให้เกิดการผูกขาดอำนาจ และมีตัวแทนจากจากคนหลายกลุ่มเพื่อลดความเข้าใจผิด

- การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับมิติทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีเจ้าหน้าที่ทำงานด้านนี้โดยตรง เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการจัดกิจกรรม

- ควรสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุมชนที่มีการท่องเที่ยวรูปแบบตลาดน้ำ เพื่อแลกเปลี่ยน ร่วมมือในการแก้ไขปัญหา และเพื่อประชาสัมพันธ์ตลาดน้ำ เป็นต้น

- ควรหาความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการท่องเที่ยวจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อเรียนรู้และทำทันที

- ควรพัฒนารูปแบบเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ทั้งด้านสิ่งก่อสร้าง สินค้าและบริการ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

ผู้ประกอบการ

- เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้สิทธิเข้ามาค้าขายในตลาดน้ำ สนับสนุนผลิตภัณฑ์ชุมชน ส่งเสริมมัลคเทศก์ท้องถิ่น เพื่อให้คนในชุมชนมีอาชีพ มีส่วนแบ่งรายได้จากการท่องเที่ยว
- ไม่ควรเอาเปรียบนักท่องเที่ยวในการขายสินค้าและบริการเพื่อหวังผลเฉพาะหน้า
- มัลคเทศก์ และบริษัทนำเที่ยว ควรให้ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเป็นมาของตลาดน้ำที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย

หน่วยงานของรัฐ

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ควรประชาสัมพันธ์หน้าที่รับผิดชอบ และการดำเนินงานของตน เพื่อให้ประชาชน และชุมชนสับสนเมื่อต้องการความช่วยเหลือ
- ควรมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการสื่อสาร ประสานงานกับผู้รับผิดชอบการท่องเที่ยวในระดับชุมชน เพื่อให้เข้าใจในทิศทางกรท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและดำเนินการได้เหมาะสม ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ
- การประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรมีการตรวจสอบข้อมูลกับชุมชนโดยตรง และประชาสัมพันธ์ให้คนไทยทราบมากขึ้น ถึงการท่องเที่ยวตลาดน้ำที่เป็นจริง รวมถึงเพื่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
- ต้องเข้าไปมีบทบาทมากขึ้น ในการควบคุมการดำเนินการของผู้ประกอบการให้เป็นไปตามกฎหมาย
- ส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยวจนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยเริ่มจากการที่เลี้ยงในระยะแรก และค่อยๆ ถอนตัวออกมาเมื่อชุมชนทำได้
- ควรให้ข้อมูลสนับสนุนเรื่องการเก็บข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาตลาดน้ำ
- ควรมีหน่วยงานของรัฐให้ความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยวระดับชุมชน

จากข้อเสนอแนะดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการท่องเที่ยว มีปัญหาในการดำเนินการในหลายเรื่อง แตกต่างกันไปตามลักษณะพื้นที่ที่แตกต่างกัน

สมพงษ์ รัชไชย และคณะ(2547: 121) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความพร้อมในการบริการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยในกลุ่มจังหวัดริมแม่น้ำโขงตอนล่าง(มุกดาหาร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี) ผลการศึกษาความพร้อมของการบริหารกรท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ พบว่า จุดแข็งคือ พื้นที่ขององค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่นมีความพร้อมด้านทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามเป็นธรรมชาติ และการจัดการในกิจการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น สินค้าหัตถกรรม เป็นต้น ส่วนจุดอ่อน คือบุคลากรไม่มีความพร้อม รวมถึงความไม่เพียงพอของบุคลากร การขาดงบประมาณสนับสนุนเพื่อพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการรองรับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นทางบวกคือ การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่ดี สร้างอาชีพและเพิ่มการจ้างงาน ส่งเสริมให้มีการวางแผนวัฒนธรรมประเพณีมากขึ้น ส่วนผลทางลบ ซึ่งมีบ้างไม่มากนัก คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น การทำลายแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติ ความสิ้นเปลืองในการจัดระเบียบท้องถิ่น การแก่งแย่งผลประโยชน์ของคนในท้องถิ่น และความพลดภัยของนักท่องเที่ยว

สายใจ คุ่มขนาน(2547 : ออนไลน์) ได้ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาตลาดน้ำตลิ่งชัน เพื่อศึกษาพัฒนาการของการท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน และศึกษารูปแบบในการจัดการการท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน พบว่า พัฒนาการของการท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน แบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ คือ 1) ตลาดน้ำตลิ่งชันในอดีต (ก่อน พ.ศ. 2530) 2) ตลาดน้ำตลิ่งชันยุคตลาดสินค้าเกษตร และ 3) ตลาดน้ำตลิ่งชันยุคทัวร์คลอง (พ.ศ. 2540 – 2548) พัฒนาการดังกล่าวเป็นการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของระดับประเทศและกรุงเทพมหานคร รวมไปถึงการผลักดันแนวคิดการมีส่วนร่วม และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และพัฒนาการที่สำคัญอีกประการหนึ่งของตลาดน้ำตลิ่งชันคือ เมื่อมีกระแสต้นตัวเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในช่วงปี พ.ศ. 2545 ตลาดน้ำตลิ่งชันก็ได้นำเอาแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวทัวร์คลองที่ตลาดน้ำตลิ่งชันด้วย

โดยสรุปกล่าวได้ว่า จากแนวคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวคิดและนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน รวมถึงแนวคิดเรื่องผู้นำกับการพัฒนา สรุปได้ว่าแนวคิดทั้งหมดที่นำมาใช้ประกอบการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีสาระสำคัญร่วมกัน ดังนี้

1. ในการจัดทำกิจกรรมใดๆ ก็ตามต้องให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ ดูแลและพัฒนาทรัพยากรในแหล่งธรรมชาติของท้องถิ่นนั้นๆ ให้ได้รับผลกระทบน้อยที่สุด

2. การพัฒนาใดๆ ก็ตาม ต้องตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นดีขึ้น อย่างสัมพันธ์กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ ควบคู่กัน

3. ในการพัฒนาใดๆ ก็ตามต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือโครงการๆ นั้น โดยการเปิดโอกาสอย่างแท้จริงให้ประชาชนในท้องถิ่นและฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมหรือโครงการ ได้เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจกำหนดทิศทาง ร่วมรับผิดชอบต่อการตัดสินใจ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์จากการทำกิจกรรมนั้นอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อก่อให้เกิดสำนึกความเป็นเจ้าของ และเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

ทั้งนี้ ยกเว้นแนวคิดเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยเน้นที่ชุมชนเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว และร่วมคิดร่วมทำตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงการได้รับผลประโยชน์ โดยมีกลไกการติดตามผลกระทบด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นเพื่อแก้ไขได้ทันทั่วถึง

ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหลายเรื่อง สะท้อนให้เห็นผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันในการพัฒนาการท่องเที่ยวในช่วงแรก เนื่องจากการพัฒนาโดยขาดการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม และมี การกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันเนื่องจากผู้ประกอบการเป็นบุคคลภายนอกไม่ใช่ประชาชนในชุมชน ดังนั้นงานวิจัยในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่จึงให้ความสนใจต่อรูปแบบและกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวบนฐานคิดเรื่องศึกษาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมและลดผลกระทบจากกระแสการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจากภายนอกชุมชน การกระจายผลประโยชน์ไปสู่ชุมชนท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม โดยให้ความสำคัญกับการรักษาทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อมควบคู่กับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ” เป็นการศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งเป็นพื้นที่เกษตรที่อยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตรงข้ามกับการท่าเรือ กรุงเทพมหานคร ที่เต็มไปด้วยความเจริญในด้านต่างๆ ทั้งในด้านสินค้า อาหารและห้างสรรพสินค้าจำนวนมากมาย และการริเริ่มทำตลาดน้ำของชุมชนในเบื้องต้นเกิดขึ้นเพื่อมุ่งสนองตอบความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ คือ เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชน

และพื้นที่ใกล้เคียง 6 ตำบล สามารถนำสินค้าที่ตนเองผลิตได้ในครัวเรือนทั้งพืชผัก อาหารและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาจำหน่ายในตลาดเพื่อซื้อหากันเองในท้องถิ่นเป็นสำคัญ จนพัฒนามาเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม อาหารและพืชผักให้แก่บุคคลภายนอกคือนักท่องเที่ยวทั้งในและนอกชุมชนทุกวันเสาร์และอาทิตย์ ในปัจจุบันตลาดน้ำแห่งนี้เริ่มเป็นที่รู้จักของชุมชนใกล้เคียงและชุมชนโดยรอบอย่างแพร่หลายมากขึ้น จนทำให้เศรษฐกิจของชาวบ้านในชุมชนดีขึ้น และยังมีแนวโน้มว่าชุมชนได้มีการช่วยกันรื้อฟื้นและปรับปรุงภูมิทัศน์ของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างกิจกรรมร่วมกันภายในชุมชนและเพื่อนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวไปพร้อมกัน รวมถึงความพยายามในการประยุกต์ใช้ภาษาชนบรจุอาหารที่ทำจากวัสดุธรรมชาติและการบำบัดน้ำเสียเพื่อช่วยกันดูแลสิ่งแวดล้อมของชุมชน เหล่านี้ถือเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยผ่านกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

งานวิจัยนี้ จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาความเป็นมาของการจัดทำตลาดน้ำ ปัจจัยภายนอกและภายในชุมชนที่เป็นทุนทางสังคมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ผลของการจัดการท่องเที่ยว กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนมีลักษณะเป็นอย่างไร ชาวบ้านในชุมชนได้พัฒนาและเกิดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องการจัดการชุมชนและการท่องเที่ยว รวมถึงได้รับประโยชน์อะไรจากแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้ สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นกลไกหรือเงื่อนไขในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป